

Тетяна БОЧАРНИКОВА,

orcid.org/0000-0002-3526-9400

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри германської та романської філології

Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»

(Харків, Україна) *tatyana.bocharnikova1982@gmail.com*

ЗМІСТ І СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА

У статті розкривається актуальна тема професійної мобільності викладача. Метою статті є аналіз наукової літератури, присвяченої дослідженню структури та змісту його професійної мобільності.

Вивчення професійної мобільності викладача, що виступає як головна умова інноваційного розвитку професійної освітньої установи, сприяло уточненню цього поняття, визначенню психолого-педагогічних властивостей мобільності особистості, академічної та професійної мобільності, її змісту і структури.

З'ясовано, що мобільність особистості тісно пов'язана з рухом, дією, здатністю та готовністю до швидкого виконання завдань. Уточнено, що мобільністю є активність особистості до реалізації певної специфічної діяльності, що призводить до якісних перетворень у цій діяльності, а також здатність адаптуватися до нових обставин та умов життя.

Академічну мобільність у професійній освіті визначено як спроможність учасників освітнього процесу реалізовувати різноманітні освітні траєкторії, можливість навчатися, викладати, стажуватися, проводити наукову діяльність в інших закладах вищої освіти або за кордоном.

Уточнено поняття «професійна мобільність» як інтегративну характеристику та здатність особистості до якісного і швидкого оволодіння ключовими професійними компетенціями, постійного підвищення рівня цих компетенцій у різних видах професійної діяльності, успішного вибудовування власної траєкторії професійного розвитку.

Вивчення сутності та структури професійної мобільності викладача дало змогу дійти висновку, що більшість сучасних дослідників одностайні в тому, що вона є однією з тенденцій світового розвитку, які зумовлюють істотні зміни в системі освіти, є якістю, необхідною особистості для успішності адаптації в сучасній професійній діяльності, властива освітнім стандартам, що своєю чергою створює сприятливі можливості для її розвитку у вищій професійній школі, спрямована на вдосконалення професійної компетентності та особистісних якостей фахівця з метою самовизначення в сучасній професійній структурі суспільства.

Ключові слова: мобільність, академічна мобільність, професійна мобільність викладача, інтегративна характеристика.

Tetiana BOCHARNIKOVA,

orcid.org/0000-0002-3526-9400

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the German and Roman Philology Department

Kharkiv University of Humanities "People's Ukrainian Academy"

(Kharkiv, Ukraine) *tatyana.bocharnikova1982@gmail.com*

THE CONTENTS AND STRUCTURE OF THE PROFESSIONAL MOBILITY OF THE TEACHER

The article deals with the actual topic of the professional mobility of the teacher. The article is aimed at analyzing the scientific literature, dedicated to the research of structure and contents of the professional mobility of the teacher.

Learning this kind of professional mobility, being the main condition of innovation development of professional educational establishment, has ensured the specification of this notion, the definition of psychological and pedagogical peculiarities of personal mobility, academic and professional mobility, its contents and structure.

It has been stated that personal mobility is closely interrelated with the movement, action, ability and readiness to perform tasks quickly. It has been specified that mobility is personal activity until full implementation of a certain specific activity, causing quality transformations in this activity, as well as the ability to adapt to new life conditions and circumstances.

Academic mobility in professional education has been defined as the ability of participants of educational process to implement various educational trajectories, it also foresees their ability to learn, teach, train, hold scientific research in other higher educational establishments or abroad.

The notion of 'professional mobility' has been specified as an integrative feature and personal ability to master key professional competencies in a quick and qualitative way, to improve these competencies constantly in various kinds of professional activity, to successfully develop a personal trajectory of professional development.

Learning the essence and structure of the professional mobility of the teacher has allowed to conclude that the majority of modern researchers agree that it is one of tendencies of world development, predefining significant changes in the educational system. It is also a quality, which is necessary for a person for successful adaptation in modern professional activities. It is featured in educational standards which, in their turn, create opportunities for its development in higher educational establishments. This mobility is also directed for the development and improvement of professional competence and a specialist's personal qualities with a view of self-determination in a modern professional structure of the society.

Key words: *mobility, academic mobility, professional mobility of the teacher, integrative feature.*

Постановка проблеми. Сучасні соціально-економічні умови вимагають розвитку інноваційної діяльності закладів вищої освіти. Модернізація сучасної освіти має задовольняти найважливіший принцип – принцип інноваційності, який забезпечує високий рівень підготовки професійних кадрів, стимулює впровадження і розвиток нових педагогічних технологій у навчальний процес і якісно змінює ставлення викладача до процесу навчання і самонавчання. На нашу думку, однією з основних умов створення такого простору освітнього закладу є розвиток професійної мобільності викладачів. Зростаючий інтерес до питання мобільності дедалі частіше зустрічається в наукових публікаціях. Терміни «мобільність», «академічна мобільність», «професійна мобільність» тощо вже не є новими в сучасних українських та закордонних публікаціях. Проте такий інтерес науковців до означеної проблеми є цілком законним та виправданим, оскільки сучасне суспільство потребує фахівців, готових до змін, підготовлених до професійної діяльності в мінливих умовах – соціальних, економічних, професійних тощо. Тільки такі фахівці можуть успішно модернізувати сучасне суспільство, а також забезпечити його стабільний розвиток та інтеграцію у світовий освітній простір. Можемо дійти висновку, що дослідження проблем професійної мобільності викладачів є об'єктивною *необхідністю*, що підсилює ефект освітніх трансформацій. При цьому особливо варто підкреслити специфіку педагогічного аспекту проблеми, суть якого полягає у формуванні професійної мобільності фахівця як фактора інноваційного розвитку освітнього закладу, що підкреслює актуальність проблеми.

Аналіз досліджень. Значний вплив на вивчення теоретичних основ формування професійної мобільності фахівців справили педагогічно-науковці А. Артюшенко, С. Бриньов, А. Ващенко, Л. Горюнова, В. Дюніна, Н. Коваліско, В. Куйбіда, Л. Меркулова, Н. Мурадян, Н. Ничкало, Є. Рапацевич, С. Савицький, Н. Шевченко та інші. Питання необхідності формування профе-

сійної мобільності в процесі фахової підготовки порушують у своїх працях вітчизняні науковці В. Астахова, В. Вертегел, О. Дядченко, С. Кисіль, Ю. Коломієць, В. Куйбіда, Б. Мещеряков, С. Мурзіна, Р. Пріма, В. Триндюк. Психолого-педагогічні аспекти формування професійної мобільності у навчальному процесі розкриті у працях Д. Барашевої, М. Павлюк, О. Романенко, Н. Соболю, І. Степанової, Л. Сушенцевої.

Метою статті є аналіз наукової літератури, присвяченої дослідженню структури та змісту професійної мобільності викладача.

Виклад основного матеріалу. Успішність розвитку освітнього закладу визначається готовністю педагогічних працівників до гнучкого, мобільного реагування на мінливі потреби суспільства та ринку праці. Дослідження професійної мобільності викладачів, що виступає як головна умова інноваційного розвитку професійної освітньої установи, зумовлює уточнення цього поняття, визначення психолого-педагогічних властивостей мобільності особистості, її змісту та структури.

Аналіз сучасної наукової літератури з означеної проблеми дає змогу зробити висновок про існування різних поглядів на трактування феномена професійної мобільності. У зв'язку з цим дослідження професійної мобільності як педагогічної категорії передбачає уточнення таких ключових дефініцій, як «мобільність особистості», «академічна мобільність» та «професійна мобільність».

Проведений аналіз довідкових джерел дав змогу узагальнити визначення терміна «мобільність особистості»:

- «рух, рухливість – мобільність» (від лат. *mobilis* – рухомий, пересувний) (Баранов, 2002);

- «здатність до швидкої зміни статусу, стану, вміння швидко орієнтуватися в ситуації, знаходити потрібні форми діяльності. Крім того, мобільність розглядається як соціальна категорія (перехід людей з одних громадських груп, шарів до інших). Більш вузьке розуміння мобільності пов'язане з безпосереднім швидким виконанням певних завдань» (Бусел, 2001);

- «готовність до швидкого пересування, дії» (Ожегов, 1987: 348).

Отже, можна виділити такі загальні характеристики: мобільність особистості тісно пов'язана з рухом, дією, здатністю та готовністю до швидкого виконання завдань.

Термін «мобільність» (рухливість) широко використовується в соціологічній, психологічній, педагогічній науках та економіці. У соціології під мобільністю розуміється перехід індивіда або соціальної групи з однієї соціально-професійної позиції в іншу, просування до вищого соціально-професійного статусу, а також переміщення на нижчі ієрархічні позиції. Соціологи, крім вертикальної мобільності, виділяють ще й горизонтальну, що характеризує переміщення індивідів у межах однієї соціально-професійної групи. У психології мобільність особистості розуміється як здатність людини швидко реагувати на мінливі умови, а також внутрішньо перебудовувати, змінювати свою психічну структуру: ціннісні орієнтації, мотиви, установки, відносини. У педагогічній науці термін «мобільність» вживається порівняно недавно, проте саме поняття мобільності стосується багатьох сфер життєдіяльності людини. Таким чином, доходимо висновку, що мобільністю є активність особистості до реалізації певної специфічної діяльності, що призводить до якісних перетворень у цій діяльності, а також здатність адаптуватися до нових обставин та умов життя.

Академічна мобільність у професійній освіті означає спроможність учасників освітнього процесу реалізовувати різноманітні освітні траєкторії, та передбачає їх змогу навчатися, викладати, стажуватися, проводити наукову діяльність в інших закладах вищої освіти або за кордоном. Зазначимо, що забезпечення академічної мобільності є одним із важливих положень Болонської декларації. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2015 року № 579 «Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність» регулює основні види та форми академічної мобільності. 27 червня 2002 року відбулося прийняття Резолюції розвитку освіти протягом усього життя, що вивело питання професійної мобільності на новий рівень розвитку та спонукало країни до більш тісного співробітництва в цій системі освіти. На сучасному етапі інтеграція української освіти в єдиний освітній простір сприяє зростанню академічної мобільності викладачів та студентів, результатом якої є, на думку Л. Сушенцевої, «...уміння вибирати способи взаємодії з навколишнім світом; здатність мислити в

порівняльному аспекті; здатність до міжкультурної комунікації; здатність визнавати недостатність знання, що визначає мотивацію учіння; здатність змінювати самосприйняття тощо» (Сушенцева, 2011: 34).

На думку В. Вертегел, метою академічної мобільності є «покращення якості освіти, підвищення ефективності наукових досліджень, вдосконалення системи управління та підвищення конкурентоспроможності випускників на вітчизняному та міжнародному ринках освітніх послуг та праці, а також вивчення та впровадження передового досвіду зарубіжних вищих закладів освіти. Формами академічної мобільності є навчання за програмами студентського обміну в партнерському вищому закладі освіти, мовні та наукові стажування, навчальна (дослідницька, виробнича) практика» (Вертегел, 2014: 257–258).

Таким чином, академічна мобільність – це можливість для фахівців придбати знання, вміння і навички, а також досвід їх застосування в контексті вирішення професійних завдань із позиції глобального ринку праці.

Проведений аналіз понять «мобільність» та «академічна мобільність» дає змогу перейти до терміна «професійна мобільність», який є цілком логічним їхнім продовженням. У професійній педагогіці мобільність розглядається як готовність і здатність особистості адаптуватися до мінливих умов ринку праці; уміння швидко і успішно освоювати нову техніку і нові технології в рамках однієї професії; статусні переміщення в просторі професійної ієрархії; як діяльність зі створення, освоєння і використання нововведень в освіті. Аналізуючи окремі питання освіти, ми дійшли висновку, що науковці розуміють мобільність як «певний рух закладених у людині здібностей та їх реалізацію впродовж усього життя», а сама мобільність вивчається ними в контексті поняття «активність особистості» (Батьшев, 1999: 144). Слід зазначити, що в цьому ракурсі, на думку дослідників, активність особистості зумовлює внутрішні, пов'язані зі спрямованістю особистості, причини формування професійної мобільності. Окрім того, професійна мобільність знаходиться на стику багатьох наук, що сприяє виникненню до неї інтересу з боку науковців різних спрямувань.

Нам є близькою думка В. Сидоренко, яка доходить висновку, що професійна мобільність характеризує:

– якість особистості, яка забезпечує внутрішні механізми розвитку через сформованість ключових, загальнопрофесійних компетентностей;

– професійну діяльність, що детермінована подіями, які змінюють середовище, результатом чого виступає самореалізація людини в професії і житті;

– процес перетворення себе й навколишнього професійного і життєвого середовища (Сидоренко, 2019: 23).

Сучасні умови здобуття вищої освіти вимагають від фахівців готовності до різних видів діяльності при збереженні свого «Я». С. Савицький, до прикладу, вважає, що «професійна мобільність фахівця може виражатися в його здатності успішно виконувати різні види діяльності й адаптуватися до нових умов їх реалізації» (Савицький, 2006: 26).

Дисертаційна робота Р. Пріми присвячена питанням теоретико-методичних засад формування професійної мобільності майбутнього фахівця. Дослідниця розуміє професійну мобільність «...як підґрунтя ефективного реагування особистості на «виклики» сучасного суспільства, своєрідний особистісний ресурс, її внутрішній (мотиваційно-інтелектуально-вольовий) потенціал, який сприяє дієвому перетворенню суспільного довкілля і самого себе в ньому, що забезпечує гнучку орієнтацію й діяльнісне реагування в динамічних соціальних та професійних умовах відповідно до власних життєвих позицій, готовність до змін та її реалізацію у своїй життєдіяльності, детермінує професійну активність, суб'єктність, творче ставлення до професійної діяльності, особистісного розвитку» (Пріма, 2010: 13).

Ми поділяємо думку, яку висловлює В. Куйбіда, що професійна мобільність – це здатність і готовність особистості до ефективного оволодіння новою технікою і технологією, швидкого набуття нових знань і вмінь у різних сферах своєї професійної діяльності, що виявляється в розвинутих інтелектуальних, соціально-психологічних та компетентнісних характеристиках фахівця (Куйбіда, 2018: 10).

Структура професійної мобільності є досить складною. Її розглядають як готовність фахівця до вирішення широкого кола виробничих завдань, здатність швидко перебудовувати зміст і способи діяльності залежно від професійної ситуації (Н. Шевченко), як засіб адаптації працівників та рівень їх психологічної готовності до діяльності в умовах конкуренції (Н. Мурадян), як здатність і готовність особистості до ефективного оволодіння новою технікою і технологією, швидкого набуття нових знань і вмінь (Б. Мещеряков, В. Зінченко), як здатність і можливість особистості, що передбачає володіння системою узагальнених

професійних способів і умінь, ефективно їх використовувати для виконання яких-небудь завдань у суміжних галузях виробництва і порівняно легко переходити від однієї діяльності до іншої (Є. Рапацевич), як здатність людини швидко й ефективно самоорганізовуватися, змінюватися відповідно до життєвих і професійних потреб, адаптуватися до певного професійного середовища та професійних груп і, зрештою, ефективно працювати (О. Гусак), як здатність швидко змінювати вид праці, переключатися на іншу діяльність у зв'язку зі змінами техніки і технології виробництва (С. Гончаренко, Н. Ничкало) (Гончаренко, 2000), як здібність і готовність особистості працювати в умовах швидких динамічних змін у межах професії, а також умовах певних соціальних перетворень (статусу, ролі, професії і т. ін.) (Н. Кожемякіна), як інтегративну якість особистості, що дає змогу їй бути соціально активною, конкурентоздатною, професійно компетентною, здатною до саморозвитку і модернізації власної діяльності та зміни видів діяльності (О. Дементьєва), як професійну навченість, що є фактично академічною мобільністю особистості, яка суттєво визначає сформованість професійної мобільності (Л. Пілецька) (Куйбіда, 2018: 18–19) тощо.

Проведений аналіз дозволяє нам визначити професійну мобільність як інтегративну характеристику та здатність особистості до якісного і швидкого оволодіння ключовими професійними компетенціями, постійного підвищення рівня цих компетенцій у різних видах професійної діяльності, успішного вибудовування власної траєкторії професійного розвитку. На нашу думку, професійна мобільність викладачів сприяє актуалізації їхніх потенційних можливостей, що виявляється у швидкому оволодінні основних професійних компетенцій, гнучкості мислення і діяльності, вмінні прогнозувати і робити усвідомлений вибір.

Висновки. Таким чином, вивчення сутності та структури професійної мобільності викладача дало нам змогу дійти висновку про те, що вона:

- є однією з тенденцій світового розвитку, що зумовлюють істотні зміни в системі освіти;
- є якістю, необхідною особистості для успішності адаптації в сучасній професійній діяльності;
- властива освітнім стандартам, що своєю чергою створює сприятливі можливості для її формування у вищій професійній школі;
- спрямована на розвиток і вдосконалення професійної компетентності та особистісних якостей фахівця з метою самовизначення в сучасній професійній структурі суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранов О. С. Идеографический словарь русского языка. URL: <http://rhymes.amlab.ru/thesaurus> (дата звернення 15.02.2021).
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун». 2001. 534 с.
3. Вертегел В. Проблема академічної мобільності в контексті підготовки конкурентоспроможних фахівців. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2014. № 10 (ч. 2). С. 256–261.
4. Куйбіда В. С., Шпекторенко І. В. Професійна мобільність та проблеми професіоналізації персоналу публічного управління : моногр. Київ : НАДУ. 2018. 256 с.
5. Ожегов С. И. Словарь русского языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. Москва : Рус. язык, 1987. 750 с.
6. Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2015 року № 579. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2015-p#Text> (дата звернення 24.03.2021).
7. Пріма Р. М. Теоретико-методичні засади формування професійної мобільності майбутнього фахівця початкової освіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Одеса, 2010. 42 с.
8. Професійна освіта : словник : навч. посіб. / уклад. С. У. Гончаренко та ін. ; за ред. Н. Г. Ничкало. Київ : Вища шк. 2000. 380 с.
9. Професійний розвиток фахівців у системі освіти дорослих: історія, теорія, технології : збірник матеріалів II Всеукр. Інтернет-конф. 28 квітня 2017 р. м. Київ / редкол.: В. В. Сидоренко, М. І. Скрипник, Я. Л. Швень. Київ : ЦППО. 2017. 424 с.
10. Савицкий С. К. Формирование профессиональной мобильности в процессе подготовки специалиста машиностроительного профиля : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». Казань. 2006. 165 с.
11. Сушенцева Л. Л. Формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах: теорія і практик : моногр. / за ред. Н. Г. Ничкало; Ін-т проф.-тех. освіти НАПН України. Кривий Ріг : Вид. дім, 2011. 439 с.
12. Энциклопедия профессионального образования: в 3 т. Т. 2 / под ред. С. Я. Батышева. Москва : АПО. 1999. 440 с.

REFERENCES

1. Baranov O. S. Ideograficheskiy slovar russkogo yazyka. [Ideographic dictionary of the Russian language]. URL: <http://rhymes.amlab.ru/thesaurus> (data zvernennya 15.02.2021) [in Russian].
2. Velikiy tлумачniy slovnik suchasnoyi ukrayinskoji movi [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language uklad. i golov. red. V. T. Busel. KiYiv; IrpIn: VTF «Perun», 2001, 534 p. [in Ukrainian]
3. Vertehel V. Problema akademichnoyi mobil'nosti v konteksti pidhotovky konkurentospromozhnykh fakhivtsiv [The problem of academic mobility in the context of training competitive professionals]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelya*, 2014, № 10 (ch. 2), pp. 256–261 [in Ukrainian]
4. Kuybida V. S., Shpektorenko I. V. Profesiyna mobil'nist' ta problemy profesionalizatsiyi personalu publicnogo upravlinnya [Professional mobility and problems of professionalization of public administration staff]: monohr. Kyuyiv: NADU, 2018. 256 p. [in Ukrainian]
5. Ozhegov S. Y. Slovar russkoho yazyka [Dictionary of the Russian language] / pod red. N. Yu. Shvedovoy. Moskva: Rus. yazyk, 1987. 750 p. [in Russian].
6. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 12 serpnya 2015 roku № 579 «Polozhennya pro poryadok realizatsiyi prava na akademichnu mobil'nist'» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 12, 2015 № 579 «Regulations on the procedure for exercising the right to academic mobility»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2015-p#Text> (data zvernennya 24.03.2021) [in Ukrainian]
7. Prima R. M. Teoretyko-metodychni zasady formuvannya profesiyanoi mobil'nosti maybutn'oho fakhivtsya pochatkovoyi osvity [Theoretical and methodological principles of formation of professional mobility of the future specialist of primary education]: avtoref. dys ... d-ra ped. nauk. Odesa, 2010. 42 p.
8. Profesiyna osvita [Vocational education]: slovnyk: navch. posib. / uklad. S. U. Honcharenko ta in.; za red. N. H. Nychkalo. Kyuyiv: Vyshcha shk., 2000, 380 p.
9. Profesiynny rozvytok fakhivtsiv u systemi osvity doroslykh: istoriya, teoriya, tekhnolohiyi [Professional development of specialists in the system of adult education: history, theory, technology]: zb. materialiv II Vseukr. Internet-konf. 28 kvitnya 2017 r., m. Kyuyiv / redkol.: V. V. Sydorenko, M. I. Skrypnyk, Ya. L. Shven'. Kyuyiv: TSIPPO, 2017. 424 p. [in Ukrainian]
10. Savitskiy S. K. Formirovanie professionalnoy mobilnosti v protsesse podgotovki spetsialista mashinostroitel'nogo profilya [Formation of professional mobility in the course of preparation of the expert of a machine-building profile] : dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.08 «Teoriya i metodika professionalnogo obrazovaniya». Kazan. 2006. 165 s. [in Russian].
11. Sushentseva L. L. Formuvannya profesiyanoi mobil'nosti maybutnikh kvalifikovanykh robitnykiv u profesiyno-tekhnichnykh navcha-l'nykh zakladakh: teoriya i praktyk [Formation of professional mobility of future skilled workers in vocational schools: theory and practice]: monohr. / za red. N. H. Nychkalo; In-t prof.-tekh. osvity NAPN Ukrayiny. Kryvyi Rih: Vyd. dim, 2011. 439 p. [in Ukrainian]
12. Entsiklopediya professionalnogo obrazovaniya [Encyclopedia of professional education]: v 3 t. T. 2 / pod red. S. Ya. Batyisheva. Moskva : APO. 1999. 440 s. [in Russian].